

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ UNIVERSITY OF PATRAS
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ DEPARTMENT OF PRIMARY EDUCATION
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ & ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ LABORATORY OF MODERN GREEK & INTERNATIONAL EDUCATION-HISTORICAL ARCHIVE
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: PROGRAMS OF POSTGRADUATE STUDIES:
"ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ - ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ" "HISTORY OF EDUCATION - MUSEUM OF PEDAGOGICS"

Διοργανισμένο
στη Γαλλική Γλώσσα
Στις 30 Σεπτεμβρίου

**6ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

με διεθνή συμμετοχή

**6e CONFERENCE SCIENTIFIQUE
D'HISTOIRE DE L'ÉDUCATION**

**6th SCIENTIFIC CONFERENCE
ON HISTORY OF EDUCATION**

with international guest speakers

30 Σεπτεμβρίου & 1-2 Οκτωβρίου 2011

Συνεδριακό και Πολιτισμικό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών

30 September & 1-2 October 2011

Conference and Cultural Center of the University of Patras

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.eriande.elemedu.upatras.gr

bouzakis@upatras.gr, τηλ.: 2610 99 76 85

Gutenberg
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ
τυπωθήτω

**Παιδαγωγικός Λόγος και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: Μια
κοινωνιολογική προσέγγιση του διαλόγου των διανοουμένων
διαμέσου του Αθηναϊκού τύπου για τους συντελεστές της
γλωσσικής εκπαίδευσης**

Γεράσιμος ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. Πανεπιστημίου Πατρών

koustourakis@upatras.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της ερευνητικής αυτής εργασίας, που αξιοποιεί τις θεωρητικές απόψεις του Basil Bernstein για τον παιδαγωγικό λόγο (pedagogic discourse) και του Pierre Bourdieu για το πεδίο (champ/field), είναι η ανίχνευση των αντιλήψεων των διανοουμένων της περιόδου 1964-1965, που αρθρογράφησαν στις σελίδες των ημερήσιων αθηναϊκών εφημερίδων Καθημερινή, Το Βήμα και Αυγή, για τους σημαντικούς παράγοντες, που, κατά τη γνώμη τους, συμμετείχαν στο πολιτικό και κοινωνικό «παιχνίδι», και με τη δράση τους συνέβαλαν στην προσπάθεια διαμόρφωσης και υλοποίησης της «γλωσσικής» εκπαιδευτικής πολιτικής. Για την προσέγγιση του ερευνητικού υλικού χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και έγινε προσπάθεια απάντησης στα εξής ερευνητικά ερωτήματα: α) Πώς αντιλαμβάνονται οι διανοούμενοι της περιόδου 1964-1965 τη γένεση της εκπαιδευτικής πολιτικής και τη συγκρότηση του Επίσημου Πεδίου Αναπλαισίωσης (Official Recontextualizing Field), που είναι υπεύθυνο για την τελική διαμόρφωση των γλωσσικών πλευρών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964; Και β) Ποιος είναι οι αντιλήψεις των διανοουμένων για τους παράγοντες του Παιδαγωγικού Πεδίου Αναπλαισίωσης (Pedagogic Recontextualizing Field), που θεωρούν ότι παρενέβησαν στην προσπάθεια διαμόρφωσης και υλοποίησης της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την περίοδο 1964-1965;

ABSTRACT

This paper uses the theories of Basil Bernstein on pedagogic discourse and of Pierre Bourdieu on champ/field to approach the beliefs of the intellectuals on the significant agents who had contributed to the establishment and implementation of the 'linguistic' aspects of the educational reform in 1964. These intellectuals had expressed their opinions through the pages of the Athenian daily newspapers Kathimerini, To Vima and Avgi. We used the qualitative content analysis to approach the research material and we tried to answer to the following inquiring questions: a) How the intellectuals conceived the genesis of the educational policy and the constitution of the Official Recontextualizing Field, which is responsible for the finalizing of the linguistic aspects of the educational reform in 1964? And b) who are the views of the intellectuals on Pedagogic Recontextualizing Field's agents that they had intervened to develop and implement the linguistic educational policy in 1964-1965?

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το γλωσσικό ζήτημα αποτέλεσε βασική πτυχή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα. Μάλιστα προκλήθηκαν έντονες πολιτικές και ιδεολογικές διαμάχες τόσο σχετικά με την επιλογή της επίσημης γλώσσας διδασκαλίας στην οποία θα έπρεπε να συγγραφούν και τα σχολικά βιβλία, όσο και για τα γλωσσικά μαθήματα που θα έπρεπε να αποτελέσουν μέρος των curricula των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνονται δύο διαμετρικά αντίθετες τοποθετήσεις, που εκφράστηκαν μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών φορέων οι οποίοι, σε κάποιες ιστορικές στιγμές όπως είναι τα «Ευαγγελικά», αντιπαρατέθηκαν με σφοδρότητα μεταξύ τους. Ειδικότερα, οι αντιθέσεις που αφορούν το

γλωσσικό ζήτημα συμπυκνώνονται στους κύκλους των καθαρουμεσιάνων και των δημοτικιστών. Οι καθαρουμεσιάνοι ανήκουν στον συντηρητικό πολιτικό χώρο και περιλαμβάνουν τους συντηρητικούς διανοούμενους μεταξύ των οποίων είναι και οι καθηγητές της Φιλοσοφικής και της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι δημοτικιστές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα συνασπίζονται γύρω στον βενιζελικό πολιτικό χώρο και μετά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1927 διαχωρίζονται στους φιλελεύθερους και τους αριστερούς διανοούμενους και πολιτικούς (Κυπριανός, 2009; Μπουζάκης, 2000).

Η ανίχνευση των απόψεων και της δράσης των διανοούμενων έχει απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα καθώς μέσα από συγκεκριμένες μελέτες επιδιώκεται η ανάλυση και η ερμηνεία των παρεμβάσεών τους στο δημόσιο χώρο προκειμένου να επηρεάσουν είτε την κοινή γνώμη ή τη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, που εκδηλώθηκαν σε συγκεκριμένες στιγμές της σύγχρονης νεοελληνικής ιστορίας (βλ. ενδεικτικά: Κυπριανός & Κουστουράκης, 2010; Μπουζάκης, Κουστουράκης & Μπερδούση, 2000; Νούτσος 1990; Σταυρίδη - Πατρικίου, 1988; Τζιόβας, 1989; Vitti, 1984; Φραγκουδάκη, 1990).

Η μελέτη αυτή επιχειρεί να αναδείξει τις αντιλήψεις συγκεκριμένων προσωπικοτήτων, που αρθρογράφησαν στον ημερήσιο τύπο εκφράζοντας δημόσια τις απόψεις τους για τις γλωσσικές πτυχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964. Οι αντιλήψεις και οι ιδεολογικές προτιμήσεις αυτών των προσώπων προσδιορίζονται από ιστορικής και πολιτικής φύσης παράγοντες, που αναδύονται από τους κοινωνικούς τους μικρόκοσμους (Bourdieu, 2005). Ο στόχος, λοιπόν, της εργασίας αυτής είναι η ανίχνευση των αντιλήψεων των διανοούμενων της περιόδου 1964-1965, που εκφράστηκαν μέσα από τις σελίδες του ημερήσιου αθηναϊκού τύπου, για τους «σημειώσιμους» παράγοντες, που, κατά τη γνώμη τους, συμμετείχαν στο κοινωνικό και πολιτικό «παιχνίδι» και συνέβαλαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση ή/και στην υλοποίηση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Σημειώνουμε ότι η χρήση του όρου «διανοούμενος» γίνεται με περιγραφικό τρόπο (Κυπριανός & Κουστουράκης, 2010) καθώς πρόκειται για τα πρόσωπα εκείνα, που θεωρούν τους εαυτούς τους αρμόδιους για να μιλήσουν για τα εκπαιδευτικά ζητήματα επιδιώκοντας τον επηρεασμό της κοινής γνώμης και της εκάστοτε προωθούμενης εκπαιδευτικής πολιτικής.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Η θεωρία του Bernstein (1990, 2000) για τον παιδαγωγικό λόγο (pedagogic discourse) συνδέει το μάκρο με το μικρό επίπεδο και συμβάλλει στην προσέγγιση και ερμηνεία των διαδικασιών εμφάνισης και διαμόρφωσης των διαφόρων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Πιο συγκεκριμένα, σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό της «γένεσης» της πολιτικής, εκπαιδευτικής ή άλλης μορφής, ενεργοποιείται το κράτος μέσα από τις πρωτοβουλίες των κυρίαρχων κοινωνικά και πολιτικά ομάδων, που έχουν επικρατήσει στο πολιτικό πεδίο και βρίσκονται στην κυβέρνηση. Οι πολιτικές δυνάμεις που ασκούν εξουσία και κοινωνικό έλεγχο κατά την ιστορική στιγμή στην οποία εστιάζεται αυτή η μελέτη αποτελούνται από το κόμμα της Ένωσης Κέντρου (Ε.Κ.), το οποίο ανήκει στον κεντρικό πολιτικό και φιλελεύθερο ιδεολογικό χώρο. Η συγκεκριμένη πολιτική παράταξη αντιπαρτίθεται με το συντηρητικό κόμμα της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (Ε.Ρ.Ε.), το οποίο κατά την ταραγμένη ιστορική συγκυρία των αρχών της δεκαετίας του 1960 απώλεσε την εξουσία. Το κράτος, το οποίο στην περίπτωση της Ελλάδας διακρίνεται για τον αυστηρά συγκεντρωτικό του χαρακτήρα (Kazamias, 1990; Λημιάς, 1995), υπήρξε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αι. ο πρωταγωνιστής για την εκπόνηση μιας σειράς από μεταρρυθμιστικά και αντιμεταρρυθμιστικά επεισόδια στις περιπτώσεις που αντίπαλες πολιτικά δυνάμεις εναλλάσσονταν στην εξουσία. Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους σημαντικούς μηχανισμούς του κράτους για την προώθηση των απόψεών του στους μαθητές, αυριανούς πολίτες, κατά το ευαίσθητο ηλικιακό στάδιο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Δηλαδή το κράτος επιχειρήσει ώστε μέσω της σχολικής γνώσης και του γενικότερου τρόπου οργάνωσης της σχολικής ζωής να διαμορφώσει τις συνειδήσεις των μαθητών (Althusser, 1983; Νούτσος, 1988, 2004).

Η εκπαιδευτική πολιτική παίρνει συγκεκριμένη μορφή σε ένα δεύτερο επίπεδο παρεμβάσεων, το οποίο ο Bernstein (1990) αποκαλεί πεδίο αναπλάσιωσης. Σε αυτό μέσα

από τη δράση φορέων του Επίσημου Πεδίου Αναπλαισίωσης (Official Recontextualizing Field - ORF) και του Παιδαγωγικού Πεδίου Αναπλαισίωσης (Pedagogic Recontextualizing Field - PRF) τα διάφορα εκπαιδευτικά νομοθετήματα, που, μεταξύ των άλλων, μπορεί να αφορούν και την επίσημη σχολική γνώση παίρνουν την τελική τους μορφή. Κατά την προσπάθεια διαμόρφωσης και υλοποίησης των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων τόσο μεταξύ των συγκεκριμένων πεδίων (ORF - PRF) όσο και στα πλαίσια του PRF αναπτύσσονται, συχνά, ιδεολογικές διαμάχες και συγκρούσεις. Σε μια τέτοιας υφής διαμάχη μεταξύ των διανοουμένων της περιόδου 1964-1965, η οποία εκδηλώνεται στα πλαίσια του δημόσιου κοινωνικού χώρου μέσα από τις στήλες των ημερήσιων αθηναϊκών εφημερίδων, εστιάζεται το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας.

Το ORF αποτελείται από: α) τους κρατικούς φορείς και τους οργανισμούς διαμόρφωσης και προώθησης της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως είναι το υπουργείο παιδείας με τις υπηρεσίες του, τα Εκπαιδευτικά Συμβούλια, οι Επιτροπές κρίσης διδακτικών βιβλίων και ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων. Και β) από τους φορείς του υπουργείου παιδείας που ασκούν «έλεγχο» όσον αφορά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως είναι οι εποπτικές υπηρεσίες, οι τοπικές εκπαιδευτικές αρχές και οι επιθεωρητές των σχολείων.

Το PRF είναι ένα ανομοιογενές πεδίο και οι φορείς του παρεμβαίνουν τόσο κατά το στάδιο διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και σε αυτό της υλοποίησής της στο μικροεπίπεδο των σχολείων κάθε βαθμίδας. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο των αρχών της δεκαετίας του 1960 το PRF αποτελείται από τους καθηγητές των σχολών ανθρωπιστικών και κοινωνικών σπουδών των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, από τους διανοούμενους, από τους συγγραφείς σχολικών εγχειριδίων και τους οίκους που εξέδιδαν διδακτικά βιβλία, από τις ομοσπονδίες των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας (ΔΟΕ) και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ) και, τέλος, από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, που με την καθημερινή διδακτική τους πράξη υλοποιούσαν την εκπαιδευτική πολιτική. Οι φορείς του PRF δραστηριοποιούνται και αλληλεπιδρούν σε ποικίλα κοινωνικά περιβάλλοντα, τα οποία σύμφωνα με τον Bourdieu (1977) αποκαλούνται κοινωνικά πεδία. Πολύ συχνά οι συγκεκριμένοι φορείς, όπως συμβαίνει με την περίπτωση των διανοουμένων της περιόδου εκπόνησης της μεταρρύθμισης του 1964, μπορεί να έχουν αντίθετα συμφέροντα, γι' αυτό και διατυπώνουν διαφορετικές απόψεις για τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Τα κοινωνικά πεδία αποτελούν αντικειμενικές πλευρές της κοινωνικής ζωής και διαφύονται σε υποπεδία (Thomson, 2008). Ο ημερήσιος αθηναϊκός τύπος αποτελεί υποπεδίο του πολιτιστικού κοινωνικού πεδίου. Κάθε πεδίο (ή υποπεδίο) κοινωνικής πρακτικής αποτελεί έναν μικρόκοσμο, που με μεταφορικό τρόπο μπορεί να γίνει αντιληπτός ως ένα ανταγωνιστικό «παιχνίδι» ή ως ένα ανταγωνιστικό σύστημα κοινωνικών σχέσεων, στο οποίο τα συμμετέχοντα κοινωνικά υποκείμενα εφαρμόζουν τις στρατηγικές τους για να ενισχύσουν τις θέσεις τους και να προωθήσουν τις απόψεις και τα συμφέροντά τους. Οι συμμετέχοντες στο κοινωνικό «παιχνίδι», που διαδραματίζεται στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου κοινωνικού μικρόκοσμου (πεδίο - υποπεδίο), αλληλεπιδρούν ακολουθώντας τους ειδικούς κανόνες και την ιδιαίτερη λογική του. Επίσης, συναγωνίζονται ή ανταγωνίζονται για συγκεκριμένα «διακυβεύματα». Ακόμη, το κάθε πεδίο ή υποπεδίο συνδέεται και αλληλεπιδρά με τα άλλα κοινωνικά πεδία αναπτύσσοντας ποικίλες σχέσεις αλληλεξάρτησης μαζί τους (Bourdieu, 1986, 1993; Maton, 2008).

Οι διανοούμενοι, στους οποίους εστιάζεται αυτή η μελέτη, συνδέονται στενά με το πολιτικό πεδίο. Μάλιστα το πολιτικό στοιχείο υπήρξε κυρίαρχο στην Ελλάδα και συνέβαλε στη διαμόρφωση των αντίληψεων που επικρατούσαν στο δημόσιο χώρο (Mouzelis, 1976; Μπουζάκης, 2002; Τσουκαλάς, 1986). Οι συντηρητικοί διανοούμενοι διατηρούν στενές σχέσεις με το κόμμα της Ε.Ρ.Ε., οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι συνδέονται με την κυβερνητική παράταξη της Ε.Κ., και οι αριστεροί διανοούμενοι είναι μέλη της Ε.Δ.Α.. Οι διανοούμενοι αυτοί δραστηριοποιούνται στο μικρόκοσμο (ή υποπεδίο) των έντυπων μέσων μαζικής ενημέρωσης και ειδικότερα στον ημερήσιο αθηναϊκό τύπο και αναπτύσσουν μεταξύ τους ένα ιδιότυπο «παιχνίδι», που έχει τους δικούς του κανόνες και τη δική του λογική. Πιο συγκεκριμένα: (α) οι διανοούμενοι εκφράζονται μέσα από τις στήλες του φιλικού προς αυτούς ιδεολογικά ημερήσιου τύπου. Οι συντηρητικοί διανοούμενοι αρθρογραφούν στην

εφημερίδα Καθημερινή, οι φιλελεύθεροι εκφράζονται μέσα από τις στήλες της εφημερίδας Το Βήμα και οι αριστεροί διανοούμενοι διατυπώνουν τις θέσεις τους στις σελίδες της εφημερίδας Αυγή. Με τον τρόπο αυτό τα επιχειρήματά τους απευθύνονται στο δικό τους αναγνωστικό κοινό. (β) Μεταξύ των συντηρητικών και φιλελεύθερων διανοούμενων αναπτύσσεται ένας ιδιότυπος διάλογος καθώς οι μεν μελετούν τις απόψεις των δε και τους απαντούν διαμέσου των εφημερίδων του δικού τους ιδεολογικού χώρου. (γ) Το διακύβευμα στην αντιπαράθεση μεταξύ των διανοουμένων είναι η διαμόρφωση των γλωσσικών πτυχών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964 και η πορεία υλοποίησής τους. Η μεταρρύθμιση αυτή αποτελεί για τους φιλελεύθερους διανοούμενους μια σημαντική καινοτομία για την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ενώ για τους συντηρητικούς διανοούμενους αποτελεί μια αντιμεταρρύθμιση που ανατρέπει την δική τους «γλωσσική» εκπαιδευτική πολιτική. Και (δ) στον ιδιότυπο αυτό διάλογο μεταξύ των διανοουμένων ακολουθούνται συγκεκριμένοι κανόνες αρθρογραφίας. Τα κείμενά τους αρχίζουν συνήθως με ένα εισαγωγικό σχόλιο για το περιεχόμενο της τοποθέτησης που θ' ακολουθήσει. Στη συνέχεια κάνοντας συχνές αναφορές στο όνομα του διανοούμενου στον οποίον επιθυμούν να απαντήσουν παρουσιάζουν τις βασικές του θέσεις και παραθέτουν τις απόψεις και τα επιχειρήματά τους οικοδομώντας τα, συχνά, με αντιθετικό τρόπο προς τις απόψεις των διανοουμένων με τους οποίους αναπτύσσουν αυτή την ιδιότυπη συνομιλία. Ωστόσο, παρότι αυτός ο διάλογος είναι πολλές φορές οξύς οι διανοούμενοι δεν παρεκτρέπονται αλλά ενεργούν ως επιστήμονες, δηλαδή ως φορείς γνώσης (Κυπριανός & Κουστουράκης, 2010). Έτσι επιχειρούν να αντικρούσουν, αφενός, τις θέσεις των πολιτικά και ιδεολογικά αντιπάλων τους, και, αφετέρου, να προβάλλουν στο αναγνωστικό τους κοινό τις απόψεις για την γλωσσική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 που θεωρούν ότι είναι «σωστές».

3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στην εργασία αυτή είναι:

- Πώς αντιλαμβάνονται οι διανοούμενοι της περιόδου 1964-1965 τη γένεση της εκπαιδευτικής πολιτικής και τη συγκρότηση του Επίσημου Πεδίου Αναπλαισίωσης (Official Recontextualizing Field), που είναι υπεύθυνο για την τελική διαμόρφωση των γλωσσικών πλευρών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964; (Γλώσσα διδασκαλίας, γλωσσικά μαθήματα).
- Ποιες είναι οι αντιλήψεις των διανοουμένων για τους παράγοντες του Παιδαγωγικού Πεδίου Αναπλαισίωσης (Pedagogic Recontextualizing Field), που θεωρούν ότι παρενέβησαν στην προσπάθεια διαμόρφωσης και υλοποίησης της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την περίοδο 1964-1965;

Στην εργασία αυτή θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα συγκεκριμένα ερωτήματα με την εφαρμογή της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου (Krippendorff, 1980) και τα ευρήματά μας θα ομαδοποιηθούν και θα παρουσιαστούν στις εξής δύο κατηγορίες ανάλυσης:

- Ύνεση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και Επίσημο Πεδίο Αναπλαισίωσης.
- Παιδαγωγικό Πεδίο Αναπλαισίωσης και γλωσσική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Πηγές της έρευνας αυτής είναι η αρθρογραφία των διανοουμένων στον ημερήσιο αθηναϊκό τύπο κατά την περίοδο 1964-1965 (εφημερίδες Καθημερινή, Βήμα και Αυγή) που αναφέρεται στη ρύθμιση των γλωσσικών ζητημάτων κατά τη θέσπιση και υλοποίηση της εκπαιδευτικής μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του 1964.

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Από τη μελέτη του ερευνητικού μας υλικού προέκυψαν 27 άρθρα διανοουμένων στα οποία γίνεται λόγος για τις γλωσσικές πλευρές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964. Πρόκειται για: (α) δεκατρία άρθρα, που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα Καθημερινή, με συγγραφείς τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ι. Θεοδωρακόπουλο (1 άρθρο) και Π. Κοντολέον (3 άρθρα), τον καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Π. Μπρατσιώτη (2 άρθρα), τη φιλόλογο Ελ. Ζαούση (2 άρθρα), τον πρώην Γενικό Γραμματέα του υπουργείου παιδείας Κ. Γεωργούλη (4 άρθρα) και τον πρώην Πρόεδρο του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου Π. Γεωργούντζο (1 άρθρο).

(β) Δώδεκα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα Το Βήμα με συντάκτες τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Ανδριώτη (2 άρθρα), Ι. Κακριδή (1 άρθρο) και Μ. Σακελλαρίου (2 άρθρα) και τον Γενικό Γραμματέα του υπουργείου παιδείας Ε. Παπανούτσο (7 άρθρα). Και, (γ) για δύο άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα Αυγή από τις Ρ. Ιμβριώτη και Λ. Κόττου.

Από το σύνολο των 27 άρθρων, που αποτέλεσαν τις πηγές της έρευνας, 26 αναφέρονται στο PRF (ποσοστό 96,3% επί της συνολικής αρθρογραφίας) και 16 προσεγγίζουν τη γένεση και τους επίσημους φορείς αναπλαισίωσης (ORF), που προώθησαν τις γλωσσικές πλευρές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (ποσοστό 59,3% επί της συνολικής αρθρογραφίας και πιο συγκεκριμένα: 1 άρθρο στην Αυγή, ποσοστό 50% επί της αρθρογραφίας των αριστερών διανοούμενων - 6 άρθρα στην Καθημερινή, ποσοστό 50% επί της αρθρογραφίας των συντηρητικών διανοούμενων και 9 άρθρα στο Βήμα, ποσοστό 69,2% επί της αρθρογραφίας των φιλελεύθερων διανοούμενων).

4.1. «ΓΛΩΣΣΙΚΗ» ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΟ ΠΕΔΙΟ ΑΝΑΠΛΑΙΣΙΩΣΗΣ

Οι διανοούμενοι που επεσήμαναν τη διασύνδεση μεταξύ του διεθνούς περιβάλλοντος και της διαμόρφωσης της πολιτικής για το γλωσσικό μάθημα είναι οι Ε. Παπανούτσος και Π. Μπρατσιώτης, των οποίων ο λόγος διακρίνεται από εθνοκεντρικά στοιχεία αλλά έχει αντίθετο προσανατολισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο λόγος του Παπανούτσου είναι εξωστρεφής και με αυτόν επιθυμεί να δείξει ότι οι θέσεις της σύγχρονης πολιτικής ηγεσίας για τη διδασκαλία των αρχαίων γλωσσών από μεταφράσεις είναι ισχυρές και μπορεί να συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής για το γλωσσικό μάθημα. Σημειώνει χαρακτηριστικά: «Σε μια παλαιότερη Δυνέλευση των Υπουργών Παιδείας της Ευρώπης (Αμβούργο 1960, αν δεν απατώμαι) είχε γίνει δεκτή πρόταση του δικού μας Υπουργού κ. Γ. Βογιατζή έρευνα της ενιαίας ανθρωπιστικής παιδείας των λαών της Ευρώπης να γίνει η διδασκαλία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων» (Παπανούτσος, 1964γ). Το γλωσσικό μάθημα για τον Παπανούτσο αποτελεί βασικό στοιχείο του ανθρωπιστικού χαρακτήρα της ελληνικής εκπαίδευσης αλλά χωρίς την ανάγκη διδασκαλίας στο γυμνάσιο των νεκρών γλωσσών από το πρωτότυπο, όπως επιθυμούσαν οι συντηρητικοί διανοούμενοι. Ο λόγος του Μπρατσιώτη (1964) είναι εσωστρεφής καθώς κρίνει ως επιβεβλημένη τη διατήρηση της ανθρωπιστικής παράδοσης στην ελληνική εκπαίδευση, που συνδέεται με τη διδασκαλία της καθαρεύουσας, που κατά τη γνώμη του αποτελεί την επίσημη γλώσσα του Κράτους και της Εκκλησίας. Μάλιστα αντιμετωπίζει με φοβικό τρόπο την προοπτική σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και πιστεύει ότι μόνον με τη διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, στον οποίο εντάσσεται και το γλωσσικό ζήτημα, θα αποκλειστεί ο κίνδυνος της εθνικής αλλοτρίωσης.

Το σύνολο σχεδόν των συντηρητικών και των φιλελεύθερων διανοούμενων αντιλαμβάνεται ότι η γλωσσική εκπαιδευτική πολιτική διαμορφώνεται από το κράτος και ειδικότερα από την ηγεσία του υπουργείου παιδείας. Από τα επιχειρήματά τους στις σελίδες του τύπου προκύπτει η προσωποκεντρική αντίληψη της σύγχρονης νεοελληνικής εκπαιδευτικής ιστορίας. Έτσι βασικός πρωταγωνιστής και υπεύθυνος για την εκπόνηση και προώθηση της μεταρρύθμισης του 1964 θεωρείται ο Πρωθυπουργός και υπουργός παιδείας Γ. Παπανδρέου. Εδώ εντύπωση προκαλούν τα θετικά σχόλια των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών και συντηρητικών διανοούμενων για τον Γ. Παπανδρέου, καθώς αυτοί προσεγγίζουν με επιστημονικό τρόπο τα ιστορικά δεδομένα και αναγνωρίζουν την προσφορά του στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ν. Κοντολέων (1964γ): «οφείλει ο Ανορθωτής της Παιδείας προς τα εκεί να στρέψη ολόκληρον την προσπάθειάν του. Ο δρόμος δε ο οδηγών προς τα εκεί δεν είναι ο ακολουθούμενος διά την διάρθρωσιν της Μέσης Παιδείας, τουλάχιστον ως προς τας κλασσικὰς σπουδάς περί των οποίων κυρίως ομιλεί το Νομοσχέδιον». Επίσης, ο καθηγητής της Θεολογικής Αθηνών Π. Μπρατσιώτης (1964) μιλάει με επαινετικό τρόπο για τον Γ. Παπανδρέου: «Κύριε Πρόεδρε, γνωρίζω και διακηρύσσω έκπαλαι την ιδιαίτεράν σας αγάπην προς το υπουργείον των Θρησκευμάτων και της Παιδείας, αγάπην σχετιζόμενην προς την διπλήν σας ιδιότητα ως ιερόπαιδος αφ' ενός και ως αδελφού εκλεκτού φιλόλογου σχολάρχου μετεκαιδευθέντος και εις

Γερμανίαν και πεσόντος κατά τη διάρκεια του πρώτου βαλκανικού πολέμου υπέρ πατρίδος, καθώς αναγνωρίζω και τας σπουδαίας υπηρεσίας σας προς τε την Εκκλησίαν...».

Ο Ε. Παπανούτσος, Γενικός Γραμματέας του υπουργείου παιδείας και βασικός συντελεστής της μεταρρύθμισης του 1964, χωρίς να μειώνει καθόλου το κύρος και την αποφασιστική συμβολή του υπουργού παιδείας στη διαμόρφωση και προώθηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων, επιχειρεί να αναδείξει και τη δράση των άλλων προσώπων της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου παιδείας. «*Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως κ. Γ. Παπανδρέου*», γράφει ο Παπανούτσος (1964α) «*ο Υφυπουργός της Παιδείας κ. Α. Ακρίτας και οι άμεσοι συνεργάτες τους έδωσαν αυτή την ώρα με το κείμενο του Νόμου, που κατατέθηκε στη Βουλή, σάρκα και οστά στο όραμα και στη λαχτάρα, όχι ωρισμένου κόμματος ή ωρισμένων ατόμων, αλλά ολόκληρου του Ελληνικού Λαού*». Επίσης, έναν χρόνο ακριβώς μετά τη θέσπιση της μεταρρύθμισης του 1964 ο Παπανούτσος (1965α) σε ένα πανηγυρικού χαρακτήρα άρθρο στο Βήμα αναφέρεται πάλι στην πολιτική ηγεσία του υπουργείου παιδείας λέγοντας ότι «*η αποφασιστικότητα, η πρωτοβουλία, η τόλμη των υπευθύνων του Υπουργείου της Παιδείας να ξεκινήσουν αμέσως, χωρίς ούτε ημέρας αναβολή και χωρίς κανενός δισταγμό τη Μεταβολή... Διδασκαλία των Αρχαίων από μεταφράσεις στο Γυμνάσιο; Φέτος κιάλας όχι του χρόνου. Εισαγωγή της Γραμματικής της Δημοτικής; Φέτος κιάλας όχι του χρόνου*». Γι' αυτό και λίγο αργότερα μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Παπανδρέου ο Παπανούτσος (1965β) προσωποποιεί τις αντιμεταρρυθμιστικές κινήσεις, που εκδηλώθηκαν εναντίον της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής της Ένωσης Κέντρου και των σχολικών της βιβλίων που είχαν γραφεί στη δημοτική, και τις αποδίδει στην ηγεσία του υπουργείου παιδείας, δηλαδή τον υπουργό Ε. Σαββόπουλο και τον Γενικό Γραμματέα, για τον οποίο μιλά με περιφρονητικό τρόπο αποφεύγοντας να τον κατονομάσει.

Ο Κ. Γεωργούλης (1964) κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο αντίληψης όσον αφορά τη δράση των προσώπων στη διαμόρφωση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής επεχείρησε να αποκαλύψει το σημαντικό ρόλο του Παπανούτσου αποκαλώντας τον «*απολογητή*» της μεταρρύθμισης. Και τούτο επειδή ο τελευταίος είχε αναλάβει το μεγαλύτερο βάρος του αγώνα υποστήριξης της γλωσσικής μεταρρυθμιστικής προσπάθειας απαντώντας στα επιχειρήματα των συντηρητικών διανοούμενων, που διατυπώνονταν στις σελίδες του τύπου. Μάλιστα, ο Γεωργούλης επεχείρησε να εξηγήσει τη διαμόρφωση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής, που συνδέεται με τη θέσπιση στο γυμνάσιο της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών κειμένων από μεταφράσεις, με την προβολή αρνητικών στοιχείων όσον αφορά την επιστημονική συγκρότηση του Παπανούτσου. Γράφει χαρακτηριστικά: «*ο απολογητής της μεταρρυθμίσεως κ. Γενικός Γραμματέας του υπουργείου της Παιδείας δεν έχει κατορθώσει να αποδεσμευθεί από τας αρχαιογνωστικές προκαταλήψεις αίτινες εδέσποζον επί της κλασσικής φιλολογίας*» (Γεωργούλης, 1964).

Εξάλλου, ο Παπανούτσος (1964γ) υπήρξε ιδιαίτερα αποκαλυπτικός για το ποια πρόσωπα από την γραφειοκρατία του υπουργείου παιδείας εργάστηκαν για την αναπλαισίωση της σχολικής γνώσης που αφορά το γλωσσικό μάθημα στο γυμνάσιο: «*Επιτροπή από τους κυρίους Χρ. Θεοδωράτο, Εκπαιδευτικό Σύμβουλο, Χαρ. Περγικάρη, αιρετό Εκπαιδευτικό Σύμβουλο. Νικ. Παπανικολάου, Λειτουργό Μέσης Εκπαίδευσως του Υπουργείου, Αλ. Καρανικόλα, Γενικό Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσως, και Κωνστ. Παπανικολάου, φιλόλογο, καθηγητή Προτύπου Γυμνασίου Πειραιώς, έχει (σύμφωνα με τις οδηγίες της Γενικής Γραμματείας του Υπουργείου) εκπονήσει το νέο πρόγραμμα των φιλολογικών μαθημάτων στις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου νέου τύπου (15 έως 29 Απριλίου 1964). Τούτο επικυρώθηκε ήδη από το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδευτικού Προγραμματισμού*».

Ύστερα, από την πλευρά των συντηρητικών διανοούμενων η Ελ. Ζαούση (1964β) και ο Ι. Θεοδωρακόπουλος (1964) υποστήριξαν ότι η πολιτική ηγεσία του υπουργείου παιδείας για τη διαμόρφωση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής θα πρέπει να συμβουλευεται είτε την πνευματική ηγεσία του τόπου είτε κάποιο άλλο συμβουλευτικό όργανο. Η πρόταση αυτή οδηγεί στην αναπόφευκτη σύνδεση μεταξύ των ORF και PRF με πρωτοβουλία του πρώτου. Και τούτο διότι, κατά την γνώμη τους, το ORF είναι το πιο ισχυρό και το αποκλειστικά αρμόδιο για την εκπόνηση της εκάστοτε γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Το συμβουλευτικό αυτό όργανο, ισχυρίζεται η Ζαούση (1964β), θα πρέπει να συγκροτείται από ειδικούς επιστήμονες και πιο συγκεκριμένα θα πρέπει «*να αποτελείται από εκπροσώπους των*

καθηγητές (της Φιλοσοφικής και της Θεολογικής Σχολής των Αθηνών) και ο σκληρός πυρήνας της «Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων» είναι οι κορυφαίοι του χορού. Μεγάλη πρωινή εφημερίδα της Αντιπολίτευσης είχε την καλή έμπνευση να τους παραχωρήσει τις στήλες της και τα χοντρά στοιχεία του τυπογραφείου της. Και έτσι γνωρίζουμε από πρώτο χέρι τις αντιρρήσεις τους απέναντι στα νέα κυβερνητικά μέτρα. Στα άρθρα των κυρίων Σπ. Μαρινάτου (καθηγητή της Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ακαδημαϊκό) και Π. Μπρατσιώτη (Ακαδημαϊκό, άλλοτε καθηγητή της Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών)... το ζευγάρι των αρθρογράφων: Ιω. Ν. Θεοδωρακόπουλο (Καθηγητή της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ακαδημαϊκό) και Κ.Δ. Γεωργιάδη, πρώην Διευθυντή του Λιδασκαλείου Μ. Εκπαίδευσως». Επομένως, πρόκειται για τις Φιλοσοφικές και Θεολογικές Σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών, την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων και τους συντηρητικούς διανοούμενους που αρθρογραφούσαν στην Καθημερινή. Βέβαια, οι ίδιοι οι διανοούμενοι, συντηρητικοί και φιλελεύθεροι, είχαν απόλυτη συναίσθηση της συμμετοχής τους στο συγκεκριμένο «παιχνίδι» αντιπαράθεσης απόψεων και ιδεών με επίκεντρο τη διαμόρφωση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως και σαφή αυτοαντίληψη της θέσης τους στα πλαίσια της συγκεκριμένης ομάδας διανοουμένων, που αρθρογραφούσε στις στήλες της ίδιας εφημερίδας. Για παράδειγμα ο Ι.Θ. Κακριδής (1964) τοποθετείται επίσημα ως ένας από τους φιλελεύθερους διανοούμενους που υποστηρίζουν τη γλωσσική μεταρρύθμιση του 1964 λέγοντας: «Από τους καλοπροαίρετους αντιμάχους ένα μόνο ζητώ: να αναγνωρίσουν και τη δική μου καλή προαίρεση, και τη δική μου αγωνία για την προκοπή του τόπου, και τη δική μου αγάπη για τα αρχαία Ελληνικά γράμματα, την ώρα μάλιστα που έχω αφιερώσει μια ζωή ολόκληρη στην έρευνα του αρχαίου Ελληνικού κόσμου και διδάσκω πάνω από τριάντα χρόνια τα ελληνικά γράμματα στο Πανεπιστήμιο». Επίσης, ο Κοντολέων (1964β) θεωρεί ότι τόσο ο ίδιος όσο και οι άλλοι συντηρητικοί διανοούμενοι «συκοφαντούνται» και χαρακτηρίζονται ως «εχθροί της μορφώσεως του λαού» επειδή αντιδρούν στη γλωσσική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της Ένωσης Κέντρου και επειδή αντιτίθενται στην κατάργηση των κλασικών γυμνασίων. Αλλά και από την πλευρά των αριστερών διανοουμένων η Ρ. Ιμβριώτη (1965) αναγνωρίζει το ρόλο των συντηρητικών διανοουμένων ενάντια στα νομοσχέδια του 1964 χαρακτηρίζοντάς τους «αντίδραση που μάχεται με λύσσα για να μην αλλάξει τίποτα και κυρίως να διατηρηθεί ο ταξικός χαρακτήρας» της εκπαίδευσης. Επίσης, η Α. Κόττου (1964) αποκαλεί τους φιλελεύθερους διανοούμενους «θεωρητικούς της Ένωσης Κέντρου», που ισχυρίζονται ότι «η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας συνεχίζεται ανεμπόδιστα σε όλη την έκταση της Μέσης Εκπαίδευσης, καθώς καθιερώνεται κι εδώ σαν ισότιμη με την καθαρεύουσα».

Εξάλλου, μέσα από τις στήλες των αθηναϊκών εφημερίδων, που προσεγγίσαμε, και με βάση τις τοποθετήσεις των καθηγητών των Φιλοσοφικών Σχολών των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης διαφαίνεται η έντονη αντιπαλότητα που υπήρχε μεταξύ τους καθώς τα σχόλια που διατυπώνονται εκατέρωθεν για τους συναδέλφους τους, που υπηρετούσαν στο «άλλο» Πανεπιστήμιο, ήταν ιδιαίτερα αιχμηρά. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Ανδριώτη, που παρουσιάζει μια πολύ ανταρχική εικόνα για τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, που ήταν πολέμιος της μεταρρύθμισης του 1964, και που φαίνεται ότι τιμωρεί τους φοιτητές της που μπορεί να κάνουν το λάθος και να χρησιμοποιήσουν τη δημοτική γλώσσα: «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και το προγεφύρωμά της στην Ακαδημία θορυβήθηκαν τόσο πολύ από την αγγελία του νέου εκπαιδευτικού νομοσχεδίου του υπουργείου της Παιδείας, ώστε πριν ακόμη το δουν, βιάστηκαν να του κηρύξουν τον πόλεμο. βέβαια πριν για το «επαναστατικό» περιεχόμενό του. Γιατί και μόνη η σκέψη ότι με την ισότητα δημοτικής και καθαρεύουσας δε θα δικαιούνται πια με σύμμαχο το Νόμο να απορρίπτουν γραπτά των φοιτητών γραμμένα στη δημοτική και να στιγματίζουν τις νεοελληνικές μεταφράσεις των κλασικών κειμένων τους φέρνει αλλεργικές καταστάσεις» (Ανδριώτης, 1964α). Οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζονται από τους συναδέλφους τους του Πανεπιστημίου Αθηνών ως υποστηρικτές της μεταρρύθμισης. Ενδεικτική είναι η άποψη του Ν. Κοντολέοντα (1964α): «Χειρότερον είναι ότι εις εκ των αναλαβόντων την υπεράσπισιν της νέας τάξεως, καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής, αναγνωρίζει μιν ότι τούτο είναι κακόν, αλλά δεν τον πειράζει η κατάργησις (των κλασικών γυμνασίων): το κύριον είναι να επιτύχη η

μεταρρύθμιση τώρα και αργότερον... ιδρύομεν και κλασσικά Γυμνάσια». Μάλιστα, οι θέσεις που παίρνουν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης υπέρ της μεταρρύθμισης φαίνεται ότι ενόχλησαν πολύ τους συντηρητικούς διανοούμενους. Γι' αυτό και ο Γεωργούλης (1964) τους επιτίθεται με συκοφαντικά σχόλια αμφισβητώντας τον τρόπο εισόδου τους στο Πανεπιστήμιο ενώ κάνει λόγο και για τη διαπλοκή τους με το κόμμα της Ε.Κ.: *«άλλοι προασπιστάι των νομοσχεδίων της μεταρρυθμίσεως ανεργιχθήσαν κατά το διάστημα της Κατοχής εις την θέσιν καθηγητού της φιλοσοφικής σχολής του εν Θεσσαλονίκη πανεπιστημίου, εις την οποίαν αφθόνως επιδαφιλεύει την εύνοιάν της η νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Η προς το πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης εύνοια των διοικούντων σήμεραν το υπουργείον της Παιδείας κατέστη πασιφανής κατόπιν της αποφάσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας ήτις έκρινεν ως μη νόμιμον την κυβερνητικήν απόφασιν, δι' ης το εν Ιωαννίνοις μέλλον να ιδρυθή πανεπιστήμιον θα ήτο παράρτημα του εις την Θεσσαλονίκην λειτουργούντος».*

Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών λειτουργώντας ως συλλογικός διανοούμενος, συντηρητικός κατά την άποψη των καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εκφράστηκε επίσημα για την επιχειρούμενη γλωσσική εκπαιδευτική πολιτική με την έκδοση «Υπομνήματος επί των κυβερνητικών μέτρων περί της Παιδείας» στο οποίο επικρίνονται (Ανδριώτης, 1964α, 1964β, Ζαούση, 1964α, Κοντολέων, 1964γ, Σακελλαρίου, 1964α, 1964β): α) η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στο γυμνάσιο θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό θα μετατραπεί σε ανώτερο δημοτικό, β) η διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από μεταφράσεις, διότι οι τελευταίες θεωρούνται κακέκτυπη απομίμηση του πρωτοτύπου, γ) η κατάργηση των κλασικών γυμνασίων, και δ) η κατάργηση του μαθήματος των λατινικών από το γυμνάσιο και ο προαιρετικός χαρακτήρας του στο λύκειο. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ν. Ανδριώτης (1964β) για τη στάση της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών: *«Φυσικά η εκπαιδευτική ισοτιμία της δημοτικής με την καθαρεύουσα δεν άρσει στους γλωσσαμύνητορες της Φιλοσοφικής Σχολής του Αθήνησι Πανεπιστημίου».*

Στα πλαίσια του PRF στον κύκλο των συντηρητικών διανοουμένων ανήκει και η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, η οποία εξέδιδε το περιοδικό «Πλάτων» στο οποίο, σύμφωνα με τον Γεωργούλη (1964), δημοσιεύονταν άρθρα για το γλωσσικό ζήτημα με τα οποία οι συντηρητικοί διανοούμενοι ανέπτυσαν τις απόψεις τους για την καθαρεύουσα και για το αναλυτικό πρόγραμμα, που αφορά τα γλωσσικά μαθήματα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ακόμη, σύμφωνα με τον φιλελεύθερο διανοούμενο Ν. Ανδριώτη (1964α) η συγκεκριμένη Εταιρεία αντιδρούσε για συντεχνιακούς λόγους στην προωθούμενη γλωσσική μεταρρύθμιση επειδή θεωρούσε ότι με την εφαρμογή της θα μειωθεί ο αριθμός των Φιλολόγων που θα χρειάζονταν για να διδάξουν στα γυμνάσια. Επίσης, ο ίδιος χαρακτηρίζει ως *«το κόκκινο πανί του φιλολογικού στίβου»* τη διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από μεταφράσεις, καθώς οι Φιλολόγοι κάνουν πως αγνοούν ότι για να γίνουν κατανοητά τα αρχαία κείμενα και να εξηγηθούν στους μαθητές θα πρέπει οπωσδήποτε να μεταφραστούν στην καθομιλούμενη γλώσσα (Ανδριώτης, 1964β).

Σημαντικοί παράγοντες που φαίνεται ότι λαμβάνονται υπόψη από τους διανοούμενους της περιόδου 1964-1965 είναι οι ομοσπονδίες εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ΛΟΕ και ΟΛΜΕ αντίστοιχα. Οι ομοσπονδίες αυτές σύμφωνα με την Ρ. Ιμβριώτη (1965) αλλά και την Ελ. Ζαούση (1964α) πρέπει να έχουν λόγο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση επειδή είναι οι κατ' εξοχήν αρμόδιοι για να την υλοποιήσουν. Μάλιστα, η Ζαούση (1964β) σημειώνει ότι: *«θα έπρεπε να ευρεθή κάποιος τρόπος ώστε να ακούονται ... και οι γνώμαι όλων των παραγόντων που έχουν σχέσιν με την παιδείαν, συγκεκριμένως κατά πρώτον λόγον των εκπροσώπων της ΟΛΜΕ και της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας και κατά δεύτερον λόγον των εκπροσώπων των γονέων, των ιδιοκτητών και καθηγητών ιδιωτικών σχολείων, μεγάλων Ιδρυμάτων, ως η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία».* Δηλαδή, συμπεριλαμβάνει στους φορείς του PRF τους ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς και τους συλλόγους γονέων. Την δύναμη της παρέμβασης των εκπαιδευτικών για την υλοποίηση ή όχι των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων αναγνώρισε με σαφήνεια και ο Παπανούτσος (1964α) σημειώνοντας ότι: *«θα ήταν αφέλεια να πιστέψωμε ότι φτάνει να «νομοθετηθή» μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, για να γίνει...θα χρειαστούν μόχθοι, ιδρώτας και αίμα των εκπαιδευτικών μας πρώτα».* Όμως, σύμφωνα με τους συντηρητικούς διανοούμενους η ΟΛΜΕ ήταν αρνητική στη γλωσσική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, διότι

σύμφωνα με τον Π. Γεωργούντζο (1964): «Πολλοί στρατευόμενοι εκπαιδευτικοί επισήμαναν την εχθρότητα του νομοσχεδίου κατά των αρχαίων Ελληνικών και κατά της Μέσης Εκπαίδευσης γενικώς, ή τις είναι ο φορέας της πατροπαράδοτου εκπαιδευτικής μας παραδόσεως». Ωστόσο, ο Παπανούτσος (1965α) σε άρθρο του ένα χρόνο μετά την θέσπιση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964 παρότι αναγνώρισε ότι η επιχειρηματολογία της ΟΛΜΕ για τα γλωσσικά θέματα ήταν ταυτόσημη στην αρχή με εκείνη των συντηρητικών διανοούμενων εξαιτίας συντεχνιακών συμφερόντων, στη συνέχεια υποστήριξε ότι άλλαξε στάση καθώς φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκε ο φόβος των καθηγητών για περιορισμό της αρχαιογνωσίας των μαθητών λόγω της διδασκαλίας των αρχαίων κειμένων από μεταφράσεις. Τέλος, στο ίδιο άρθρο ο Παπανούτσος επεσήμανε ότι η Διδασκαλική Ομοσπονδία αποδέχτηκε τη γλωσσική πολιτική, γι' αυτό και ακούστηκαν επαινετικά σχόλια στα πλαίσια της ετήσιας Γενικής της Συνέλευσης, που πραγματοποιήθηκε μετά από τη λήξη του σχολικού έτους, που εφαρμόστηκε η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα όσα εξετάσαμε προκύπτει ότι στην ιδιότυπη «συζήτηση» για τις γλωσσικές πλευρές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964, που πραγματοποιήθηκε στο υποπεδίο του έντυπου ημερήσιου αθηναϊκού τύπου, η οποία θα μπορούσε, ακριβέστερα, να χαρακτηριστεί ως ανταλλαγή απόψεων ή ως επιλεκτική απάντηση στα επιχειρήματα των ιδεολογικά αντίπαλων διανοούμενων, πήραν μέρος οι συντηρητικοί και οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι. Αυτοί αρθρογράφησαν στις εφημερίδες Καθημερινή και Βήμα και είχαν απόλυτη συναίσθηση του ρόλου τους και των κανόνων διατύπωσης γνώμης στο δημόσιο κοινωνικό χώρο, που προσδιορίζεται από το κοινωνικό υποπεδίο των συγκεκριμένων έντυπων μέσων μαζικής ενημέρωσης. Και τούτο διότι οι απόψεις των αριστερών διανοούμενων, που διατυπώθηκαν στην εφημερίδα Αυγή, εκφράστηκαν με τρόπο αυτόνομο και χωρίς να αναφέρονται στις θέσεις είτε των συντηρητικών είτε των φιλελεύθερων διανοούμενων. Επιπλέον, η μελέτη του λόγου των διανοουμένων στις εφημερίδες Καθημερινή και Βήμα αποκαλύπτει τις αντιθέσεις και τις αντιπαραθέσεις, που έλαβαν χώρα στα πλαίσια του Παιδαγωγικού Πλαισίου Αναπλαισίωσης (PRF) και ειδικότερα μεταξύ: α) των καθηγητών των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης, καθώς οι πρώτοι ως συντηρητικοί διανοούμενοι συντάσσονται με την καθαρεύουσα και τη διδασκαλία των νεκρών γλωσσών από το πρωτότυπο, ενώ οι δεύτεροι υπερασπίζονται τη μεταρρύθμιση του 1964 και τη δημοτική γλώσσα, και β) των διανοουμένων, που εργάστηκαν στα πλαίσια του ORF καθώς υπήρξαν κορυφαίοι υπηρεσιακοί παράγοντες του υπουργείου παιδείας, από την μια πλευρά, στην περίπτωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της Ε.Ρ.Ε. το 1957/1958 (Γεωργούλης, Γεωργούντζος) και, από την άλλη, της μεταρρύθμισης της Ε.Κ. το 1964 (Παπανούτσος), που τροποποίησε τη γλωσσική σχολική γνώση στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το Επίσημο Πεδίο Αναπλαισίωσης, που προώθησε τη γλωσσική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, προσδιορίζεται πρώτιστα από τον υπουργό παιδείας και κατά δεύτερο λόγο από την ηγεσία του συγκεκριμένου υπουργείου. Επίσης για τη διαμόρφωση της γλωσσικού χαρακτήρα σχολικής γνώσης εργάστηκαν εξειδικευμένοι παράγοντες της γραφειοκρατίας του υπουργείου παιδείας, που είχαν ως αντικείμενο τα φιλολογικά μαθήματα. Τέλος, οι παράγοντες που δραστηριοποιήθηκαν στα πλαίσια του Παιδαγωγικού Πεδίου Αναπλαισίωσης προκειμένου να επηρεάσουν τη διαμόρφωση και την υλοποίηση της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την περίοδο 1964-1965 εντοπίζονται στις ημερήσιες αθηναϊκές εφημερίδες Το Βήμα και Καθημερινή, των οποίων οι συντάκτες ενσυνείδητα και σκόπιμα παραχώρησαν τις στήλες στη διάθεση των διανοουμένων προκειμένου να πάρουν θέση για την συγκεκριμένη μεταρρύθμιση. Και αυτό το «παιχνίδι», που διεξήχθη στο υποπεδίο των έντυπων μέσων μαζικής ενημέρωσης, είχε, κατά τη γνώμη των διανοουμένων, αποτέλεσμα καθώς επηρέασε σε κάποιο βαθμό τη διαμόρφωση των θέσεων των πολιτικών κομμάτων της Ε.Κ. και της Ε.Ρ.Ε.. Ακόμη ως σημαντικοί παράγοντες του PRF, που έδρασαν κατά την περίοδο αυτή ως συλλογικοί συντηρητικοί διανοούμενοι, αναγνωρίζονται η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων. Επίσης,

πρωταγωνιστές στο κοινωνικό υποπεδίο του ημερήσιου αθηναϊκού τύπου, που θεωρείται ότι επηρέασαν τη διαμόρφωση των θέσεων των ιδεολογικά συγγενών με αυτούς πολιτικών παρατάξεων ήταν οι καθηγητές των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Τέλος, σημαντικός ρόλος αναγνωρίζεται στους εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που κλήθηκαν να υλοποιήσουν τη συγκεκριμένη γλωσσική μεταρρύθμιση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Althusser, L. (1983) *Ιδεολογία και Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους*. Στο τ.ι., *Θέσεις* (Αθήνα, Θεμέλιο).
- Ανδριώτης, Ν. (1964α) Η αναμόρφωση της παιδείας. Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου, Εφημ. *Το Βήμα*, 27-8-1964.
- Ανδριώτης, Ν. (1964β) Η αναμόρφωση της παιδείας. Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου. Αρχαία κείμενα και μεταφράσεις, δημοτική και καθαρεύουσα, ο γλωσσικός κύκλος, Εφημ. *Το Βήμα*, 28-8-1964.
- Bernstein, B. (1990) *The Structuring of Pedagogic Discourse* (London, Routledge).
- Bernstein, B. (2000) *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique* (Janham, Boulder, New York, Oxford, Rowman and Littlefield Publishers Inc.).
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a theory of practice* (Cambridge, Cambridge University Press).
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In J. G. Richardson, *Handbook of theory and research for the sociology of education* (New York, Greenwood Press).
- Bourdieu, P. (1993) *Sociology in question* (London, Sage).
- Bourdieu, P. (2005) *The Social Structures of the economy* (London, Polity).
- Γεωργούλης, Κ.Δ. (1964) Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Δευτέρα περισσότερο ατυχής συνέχεια μιας απολογητικής απαντήσεως, Εφημ. *Καθημερινή*, 30-8-1964.
- Γεωργούντζος, Π.Κ. (1964) Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Δια των νέων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων καταλύεται η ελληνική εκπαιδευτική παράδοσις. Μόνη η Ελλάς, εξ όλου του πεπολιτισμένου κόσμου, απολακτίζει την παράδοσίν της! Α', Εφημ. *Καθημερινή*, 27-8-1964.
- Λημμαράς, Α. (1995) Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση 1880-1964. Μια πρώτη παράλληλη ανάγνωση των εισηγητικών εκθέσεων. Στο *Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά* (Αθήνα, Όμιλος Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού).
- Ζαούση, Ελ. Ι. (1964α) Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Α', Εφημ. *Καθημερινή*, 1-9-1964.
- Ζαούση, Ελ. Ι. (1964β) Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Εφημ. *Καθημερινή*, 2-9-1964.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι.Ν. (1964) Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Το νέον περί παιδείας νομοθέτημα, Εφημ. *Καθημερινή*, 2-8-1964.
- Ιμβριώτη, Ρ. (1965) Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οι σκοποί και το έργο του, Εφημ. *Αυγή*, 31-1-1965.
- Kazamias, A. (1990) The Curse of Sisyphus in Greek Educational Reform: a sociopolitical and cultural interpretation, *Modern Greek Studies Yearbook*, 6, 33-53.
- Κακριδής, Ι.Θ. (1964) Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο και οι επικριτές του. Η πανάρχαια ελληνική παράδοση και οι νέες ανάγκες της εποχής, Εφημ. *Το Βήμα*, 29-8-1964.
- Κοντολέον, Ν.Π. (1964α) Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Μέση Εκπαίδευσις και το περί γενικής παιδείας νομοσχέδιον. Σχολείον «ανθρωπιστικού» ή Ελληνοχριστιανικού χαρακτήρος, εις το οποίον δεν διδάσκονται τα Λατινικά και τα αρχαία Ελληνικά εκ του πρωτοτύπου, δεν δύναται να ονομάζεται Σχολείον Μέσης Εκπαιδεύσεως, Εφημ. *Καθημερινή*, 29-8-1964.
- Κοντολέον, Ν.Π. (1964β) Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Μέση Εκπαίδευσις και το περί γενικής παιδείας νομοσχέδιον. Η δια μεταφράσεων διδασκαλία εις τα σχολεία. Α', Εφημ. *Καθημερινή*, 8-9-1964.

- Κοντολέων, Ν.Π. (1964γ) Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικὴν μεταρρυθμισιν. Η Μέση Εκπαίδευσις και το περί γενικῆς παιδείας νομοσχέδιον. Η δια μεταφράσεων διδασκαλία εις τα σχολεία. Β', Εφημ. *Καθημερινή*, 9-9-1964.
- Κόττου, Α. (1964) Ο Δημοτικισμός της Ενώσεως Κέντρου, Εφημ. *Αυγή*, 10-3-1964.
- Krippendorff, K. (1980) *Content Analysis. An Introduction to its Methodology* (Newbury Park, Sage Publ.).
- Κυπριανός, Π. (2009) *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης* (Αθήνα, Βιβλιόραμα).
- Κυπριανός, Π. & Κουστουράκης, Γ. (2010) Η Δύση στο σύμπαν των Ελλήνων διανοουμένων τη δεκαετία του 1960. Στο Δ' Πανευρωπαϊκό Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών. *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)*. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010.
- Maton, K. (2008) Habitus. In K. Grenfell, *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (London, Acumen Publishing Limited).
- Mouzelis, N. (1976) Capitalism and Dictatorship in Post-War Greece, *New Left Review*, 96, 57-80.
- Μπρατσιώτης, Π.Ι. (1964) Το μέγα εθνικόν θέμα. Επί του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου, Εφημ. *Καθημερινή*, 26-7-1964.
- Μπουζάκης, Σ. (2000) *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)* (Αθήνα, Gutenberg).
- Μπουζάκης, Σ. (2002) *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοπαγγελματική Εκπαίδευση. Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959, 1964, 1976/77, 1985*, τόμος Β' (Αθήνα, Gutenberg).
- Μπουζάκης, Σ., Κουστουράκης, Γ. & Μπερδούση, Ε. (2000) Ο Εκπαιδευτικός «Δανεισμός» στην Επιχειρηματολογία των Διανοουμένων και των Πολιτικών κατά το Μεταρρυθμιστικό Επεισόδιο του 1964. Στο Σ. Μπουζάκης, *Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις. Τιμητικός Τόμος Ανδρέα Μ. Καζαμιά* (Αθήνα, Gutenberg).
- Νούτσος, Χ. (1990) *Ιστορία της Εκπαίδευσης και Ιδεολογία. Όψεις του μεσοπολέμου* (Αθήνα, Ο Πολίτης).
- Νούτσος, Χ. (1988) *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)* (Αθήνα, Θεμέλιο).
- Νούτσος, Χ. (2004) Τα όρια του βενιζελικού εκσυγχρονισμού στη σχολική γνώση (1913-1931), *Δωδώνη. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, ΛΓ', μέρος 3^ο, 43-53.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1964α) Η ώρα των κρίσεων, Εφημ. *Το Βήμα*, 16-7-1964.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1964β) Έλεγχος επικρίσεων, Εφημ. *Το Βήμα*, 13-8-1964.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1964γ) Ανακριθειών συνέχεια, Εφημ. *Το Βήμα*, 20-8-1964.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1964δ) Νόμος του Κράτους, Εφημ. *Το Βήμα*, 8-10-1964.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1965α) Γενέθλια – Έτος πρώτο, Εφημ. *Το Βήμα*, 15-7-1965.
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1965β) Η συνωμοσία κατά της παιδείας, Εφημ. *Το Βήμα*, 11-9-1965.
- Σακελλαρίου, Μ. (1964α) Η αναμόρφωση της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του, Εφημ. *Το Βήμα*, 23-8-1964.
- Σακελλαρίου, Μ. (1964β) Η αναμόρφωση της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του. Η διάρκεια των σπουδών και η διάρθρωση της Μέσης Παιδείας, Εφημ. *Το Βήμα*, 25-8-1964.
- Σταυρίδη - Πατρικίου, Ρ. (1988) Η ένταξη των σοσιαλιστών διανοούμενων στο κίνημα του Βενιζελισμού. Στο Γ.Θ. Μαυρογορδάτος & Χ. Χατζηιωσήφ, *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός* (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο).
- Τζιόβας, Α. (1989) *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο* (Αθήνα: Οδυσσέας).
- Thomson, P. (2008) Field. In K. Grenfell, *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (U.K., Acumen Publishing Limited).
- Τσουκάλας, Κ. (1986) *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα* (Αθήνα, Θεμέλιο).

- Φραγκουδάκη, Α. (1990) *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι. Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο* (Αθήνα, Κέδρος).
- Vitti, M. (1984) *Η Γενιά του Τριάντα. Ιδεολογία και Μορφή* (Αθήνα, Ερμής).